

Muistelmia

tutkintovankina olosta Hennalan sotavankileirillä

aikana 1.5. – 31.8.1918

Toukokuun 1 pnä päättyivät taistelut Lahden omistamisesta kestätyään 12 vuorokautta. Silloin punainen armeija antautui kokonaan. Kaupungin työläisiä oli valkoisten toimesta, jotka hallitsivat kaupunkia jo huhtikuun 20. päivästä lähtien, kuljetettu kuulustelavaksi, vangittu ja monia ilman muuta ammuttu jo taistelun kestäessä.

Vapunpäivänä klo 10 aikaan uskalsin ensi kerran lähteä kaupungille. Kuulin että rautatieläiset oli kaikki komennettu kaupungintalolle, siellä sitten noukittiin pois kaikki punaiselta vivahtavat. Päästyäni poliisikamarin eteen huomasi minut naapurinani asuva poliisi Antti Sivén. Hän käski minut sisälle sanoen että olen ottanut muka osaa aseelliseen toimintaa. Nimi otettiin kirjaan ja saman Sivénin saattamana mentiin ns. kuulusteluosastoon. Siellä otettiin taas nimi kirjaan, sitten vietiin toisen pöydän luo jossa tutkittiin ja tyhjennettiin kaikki taskut. Nuuskijana toimi räätälimestari K. Oksanen. Sitten työnnettiin sivuhuoneeseen, joka oli jo täynnä miehiä ja naisia kuulustelua odottamassa. Muutaman tunnin odotuksen jälkeen käskettiin sisään, jolloin eräs minulle tuntematon sotilaspukuinen nuori mies piti kuulustelun tapaisen ja kirjoitti planketille, mitä hänelle kerroin. Muuten hän käyttäytyi hyvin inhimillisesti ja arveli, että pääsen vapaaksi. Sieltä vietiin minut muutamien toisten kanssa ns. etsivään osastoon. Siellä taas toimitti kuulustelun kaksi minulle tuntematonta nuorukaista, joilla näytti olevan aivan päinvastainen käsitys minun syyllisyydestäni. Ellei pari täkäläistä herraa olisi entisen tuntemuksen perusteella puoltanut minua, niin kuka tietää minne olisin joutunut, sillä kuulustelun pitäjä oli erittäin kiihottunut ja uhkauksia sateli vahvasti vielä toisten miestenkin taholta, jotka istuivat pöydän ympärillä rapakaljaa särpien.

Vapaaksi pääsemisen toivo loppui, täällä minut julistettiin pidätetyksi ja lähdettiin taas kuljettamaan. Saavuttiin Lahden Rautateollisuus OY:n tehtaalle jossa iso valimorakennus oli vankilana. Täällä alkoi tilanne näkyä kaikessa surkeudessaan. Miehiä oli satoja, ehkä tuhansiakin samassa huoneessa, jossa oli musta valusanta lattiana ja joka tomusi niin että ilma oli aivan sakeana yhtä mittaa. Ei ollut missään niin suurta alaa tyhjänä, kun saavuin sinne, että olisin kunnollisesti voinut edes istua. Koko lattia oli niin täynnä kyyryssään olevia miehiä että aina täytyi astua toisten päälle jos vähänkin tahtoi liikkua. Eräässä nurkassa seinään nojaten vietin ensimmäisen yön, ehkä kurjimman mitä olen elämässäni viettänyt. En tavannut edes ketään tunnettua, ja kotona eivät tienneet olinpaikastani mitään. Aamulla tapasin sentään useita tuttavuuksia, joiden kanssa oltiin yksissä sen viikon ajan, minkä siellä riihessä oltiin. Vartijoina oli saksalaisia sekä suomalaisia kiväärimiehiä ja kuularuisku oli ovea vastassa. Välttämättömälle asialle päästettiin korkeintaan viisi miestä kerrallaan ulos, joten sai monesti vartoa vuoroaan tuntimäärin. Myös juomavedestä oli ankara tappelu, kun sitä saavilla tuotiin joskus. Ruokaa jaettiin kerran päivässä mitättömän pienen leivän muru ja kaksi silakkaa mieheen. Ainoastaan yhtenä päivänä saimme hernesopan tapaista.

Laina (vaimoni) oli saanut selville olinpaikkani, ja vaikka pääsy tehtaan pihalle oli ankarasti kielletty, niin sai hän joidenkin inhimillisempien vartijain kautta lähetetyksi ruokaa etten aivan nälissäni tarvinnut olla. Muutamia päiviä oltuamme olivat miehet jo niin nälkiintyneitä, että söivät vaikka mitä, ruoan jakelussa syntyi aina hurja kahakka, jolloin jakajat keppien ja kiväärinperin kanssa huitoivat liiaksi tunkeileviä. Saksalaiset olivat yleensä pidättyväisempiä ja jakelivat vangeille joskus ruoanjäännöksiä ja savukkeita. Useampia kertoja tarkastivat saksalaiset sotilaat, olipa joskus upseerejakin mukana, vankien kenkiä, jos kenellä sattui olemaan vähän paremmanpuoleiset, niin ne oli luovutettava heille. Toisille antoivat omia risojaan tilalle, toiset jäivät aivan avojaloin. Myöskin leipää he myivät vangeille, ottaen aina 350 mk. limpusta, jonka näin erään miehen maksavan, sillä muutamilla oli vielä rahat säilyneet. Kananmunasta, jos sattui saamaan, tarjottiin 20 mk. samoin pienestä maitopullostasta. Pitkin päivää ja toisinaan keskellä yötäkin huudeltiin vankeja nimeltä ja vietiin pois jos löytyi. Ensin ei oltu selvillä minne heitä kuljetettiin, mutta kun

huomasimme usein isompia ja pienempiä joukkoja monen vartijan saattamana kulkevan uutta hautausmaata kohden, ja sieltä aamuisin ja illalla kuului monia yhteislaukauksia, niin alkoi vankien keskuudessa varmistua tieto, että siellä ammutaan vankeja joukoittain, joka tieto lisäsi katkeruutta ennestäänkin katkeraan tilanteeseen.

Toukokuun 7. päivän aamulla kello viiden aikaan komennettiin kaikki ulos ja vietiin kadulle, jossa vangit asetettiin useampaan joukkoon. En saanut oikein selvää millä perusteella meitä jaoteltiin, menin siihen joukkoon missä oli etupäässä lahtelaisia. Meidät kuljetettiin Lahden oluttehtaalalle Nikolainkadun varrelle, missä oli ennestään vankeja huoneet täynnä miehiä ja naisia, etupäässä paikkakuntalaisia. Saimme täällä sentään makuutilan hankituksi, vaikka ahdasta oli. Ruokakomento oli myös parempi, täällä oli nimittäin keittiö vankeja varten, joten saimme joka päivä keittoruokaa ja toisen kerran leivänpalan ja silliä tai makkaraa. Omaiset eivät päässeet tapaamaan mitenkään, mutta pihalta voi nähdä edes, sillä saimme olla ulkona päivin. Saksalaisia vartijoita ei täällä ollut. Hautausmaalta kuului yhä joka aamu viiden tienoissa kovaa ampumista, josta käsitimme että teloituksen yhä jatkuivat.

Eräänä aamuna kello neljän jälkeen näimme akkunasta kun vietiin ohi 35 vankia, miehiä ja naisia sekaisin, toiset avopäin ja jaloin, toiset miltei alusvaatteissaan. Tulivat tietenkin kaikki ammutuiksi. Vankeja vietiin hautaamaan täältä, eräänä päivänä kertoivat haudanneensa 140 ruumista, joista suurin osa naisia, ja 50 jäi vielä toiseksi päiväksi, kaikki ammuttuja. Tämäntapaisia asioita nähdessään ja kuullessaan ei tulevaisuudelta osannut toivoa mitään, aina sama kysymys pyöri mielessä: mikä on omaksi tuleva. Eräs joukko oli purkamassa vaunuja Uuden sahan vaihteessa, ns. sotasaalistavaraa. Minäkin lähdin siihen puuhaan, sillä saimme olla verrattain vapaasti ja omaiset saivat käydä tapaamassa. Ruokaakin meille annettiin kolme kertaa päivässä.

Toukokuun 11 päivänä kaikki vangit vietiin Hennalaan. Illalla kello 9 aikaan pääsimme perille. Meidät sijoitettiin kasarmiin nro 3. Kaikki huoneet olivat ennestään niin täynnä, ettei päästy ollenkaan huoneisiin, joten olimme pakotetut viettämään ensimmäisen yönme vintillä yhteen puristettuina erästä savupiippua vasten, kovalla kivilattialla palellen kovasti. Mainittu kasarmi on rakennettu upseerien asunnoiksi joten siinä on vain tavallisia asuinhuoneita. Seuraavana aamuna sain tilan huoneessa, jossa ennestään oli 12 miestä, kaikki lahtelaisia. Tämä olikin siisti huone, ja saimme oven lukkoon, ettei päässyt vieraita. Ahdasta vai oli, varsinkin yöllä. Ensimmältä taittelimme kuusenoksia lattialle makuuvaatteiksi, kun ei mitään muuta neuvoa ollut, mutta muutaman päivän päästä kiellettiin ampumisen uhalla taittamasta oksia puista, eikä niissä juuri oksia enää ollutkaan. Sitten oli maattava paljaan lattian päällä. Tässä kasarmissa oli sentään puulattiat, isoissa kasarmeissa saivat maata sementtilattioilla ilman mitään alusta. Tässä kasarmissa oli n. 800 miestä, ehkä toisinaan enempiäkin. Siinä joukossa on kaikenlaista miestä, hyvin paljon oli semmoisia jotka eivät puhtaudesta eivätkä mistään järjestyksestä välittäneet vähääkään. Käymälät olivat heti niin kauheassa siivossa ettei niitä voinut käyttää ollenkaan. Yöksi tuotiin rappukäytävään monta pönttöä jotka sitten aamulla tyhjennettiin. Huoneisiin tuli aina kauhea löyhyä. Ruoan puute alkoi tuntua heti, kolmena ensi päivänä saimme aamulla 9 aikaan palasen leipää ja puoli silliä, sitten alettiin jakaa aamuisin puolta pienempi leivänpala ja sillin puolikas, ja iltapäivällä jonakin päivänä ruisjauhovelliä, sittemmin joka päivä soppaa puoli litraa henkeä kohti, siinä oli pääaineena vesi ja suola, kalliokalaa ja jonkinlaisia soppajuuria. Soppa keitettiin meidän kasarmilla kenttäkeittiöllä, miehet kaikki ajettiin jonoon ja jaettiin soppa, ensimmältä ei ollut ruoka-astioita, kun jokunen kuppi ja kaiken näköisiä purkkia, lusikoita ei monella ollut, joten söivät syrjästä hörppimällä, ja kun astia tuli tyhjäksi, niin toinen sai sopan samaan kuppiin, eikä niitä yhtään välillä virutettu, joten jo astiaan vilkaiseminen hirvitti, kun vielä soppa oli semmoista sotkua ettei sitä ensimmältä tahtonut mitenkään saada alas. Paikkakuntalaiset saivat sentään kotoa hankituksi vähän lisää ruokaa, mutta suurimman osan täytyi elää sillä mitä täältä sai. Usea vartijat kulettivat voileipiä ja yhtä toista myivät niille kenellä oli vielä rahoja. Kolmas osa leipää vähän voita päällä maksoi 20 mk. Savukkeita heiltä myös sai 25 mk laatikko. Kaikkein etevimpiä trokareita olivat lahtelaiset torikauppiat, jotka olivat ryhtyneet vankien

vartijoiksi. He olivat myös meidän ruokajonoamme vartioimassa, ja olivat yleensä raakalaisempia esiintymisessään kuin sotilaat, vaikka ei meitä yleensä ihmisinä pidetty. Jos heidän pisti päähänsä määrätä vaikka kuinka hassua, niin ellei heti totellut, sai kiväärin perästä niin että jysähti säestettynä karkeilla kirouksilla ja roisto-nimityksellä. Alussa tottelemattomuus ja muut pienetkin hairahdukset rangaistiin kuolemalla, useasti muonituspäälliköiden toimesta mies vietiin ammuttavaksi, kun yritti mennä toisen kerran ruokajonoon. Erittäin hirveän maineen saavutti kasarmin nro 24 keittiön päällikkö. Ensimmäisenä helluntaipäivänä nro 32:n keittiöllä, missä olimme silloin syömässä, yritti eräs nälkäinen mies siepata ohimennessään leivän muruja pöydältä, jossa oli leipää leikattu. Innokas vartija huomasi ja mies pari askelta sivuun ja ammuttiin paikalla, jossa virui korjaamatta vielä seuraavana päivänä. Monena päivänä käveli varsinkin ruokajonoja tarkkailemassa vieraspaikkakuntalaisia valkonauhaisia miehiä vieden usein miehiä mukaansa, jolle tielle jäivät. Iltaisin vietiin aidan ulkopuolelle kuusikkoon joukottain miehiä ammuttavaksi. Eräänä iltana klo 10 aikaan seurasimme kasarmin akkunasta kauhulla, kun toisista kasarmeista tuotiin vankeja aina 5 tai 6 sakissa yhtä monen vartijan saattamana, yhteensä 58. Toiset olivat avojaloin ja -päin ja useat paitahihasillaan, kaikkien matka kävi mainittuun kuusikkoon, josta heti kuului yhteislaukaukset, ja saattajat palasivat yksin, usealla sotasaalis mukana, kellä kengät tai takki kainalossa ja mitä milläkin. Erittäin apealla mielellä kävimme sinä iltana levolle eikä uni sinä yönä tahtonut tulle kenellekään.

Toukokuun 14 päivänä laadittiin jonkunlaista luetteloa vangeista, kyseltiin muutamia kysymyksiä jotka merkittiin painetuille kaavakkeille, siten annettiin pahvinen numerolappu joka ripustettiin langalla kaulaan ja punasella värillä raaputettiin sama numero takin selkään, jonka kumminkin heti tuhrasin pois. Minun numeroni oli 1778. Kaikkiaan Hennalassa oli yli kahdeksan tuhatta vankia. Naisia oli useita satoja, vaikka he olivat eri kasarmissa. Meillä yritettiin teettää yhtä toista työtä, minäkin menin parina päivänä työsakkiin. Höyläsimme erään räätälimestarin kanssa lankkuja, mutta käsivarret olivat niin heikontuneet, ettei se tahtonut käydä, eikä saatu parempaa ruokaa kuin joutilaanakaan, joten jätin koko työnteon, kun ei siihen sentään kovempaa pakkoa ollut. Kun ei vain aamulla tullut näkyville silloin kun työhön haettiin miehiä.

Ensimmäinen työ oli muuten joka aamu aja illalla viimeinen, että riisui alusvaatteet ja piti niissä kotitarkastuksen, sillä syöpäläisiä tuppautui väkisin, vaikka kuinka tarkkana oli. Sairashoito oli alussa kovin vaillinaista, toverit koettivat hoidella toisiansa sen kuin oli mahdollista. Ja mitä vietiin sinne sairaalan tapaiseen niin jokseenkin kaikki sinne tielleen jäivät. Meidän huoneessa sairastui yksi työtovereistani keuhkokuumeeseen, ja me toimitimme aamulla hänet sairaalaan, kun ei voitu oikein mitään tehdä kääreiden ym. puutteessa. Mutta illalla hän aivan kuittina palasi takaisin, kun ei vielä siihen mennessä kukaan ollut käynyt edes kääreitä laittamassa, ja kaikkia sairaita sanoi olleen samassa huoneessa, kurkkumätää, rokkoa ja mitä hyvänsä. Kovat puualusta vain oli missä viruivat ja akkunat kaikki säpäleinä, niin että on arvattava, millaista on semmoisessa vedossa heikon sairaan värjötellä. Kasarmissa oli sentään edes lämpöisempi ja hoitokin parempi, jos oli tuttavita. Ihmetellä täytyy, ettei kulkutaudit pahemmin levinneet, niin huolimatonta kun komento oli, varsinkin alkuvuikkoina. Sinä päivänä kun minä tulin, kuoli meidän kasarmissa yksi mies kurkkumätään, huonetoverit nostivat hänet ulos ja siinä ruumis virui pari päivää auringonpaisteesta kunnes vietiin pois, eikä siitä sen parempaa puhdistusta pidetty.

Toukokuun 18 päivän illalla komennettiin kaikki miehet ulos ja tavarat mukaan. Asetuimme jonoon pihalle, johon oli kasattu lauma vartijoita ja ihmetellen kyselimme toisiltamme mihinkähän nyt viedään. Matka ei tullut sentään pitemmäksi kuin toiselle kasarmille. Jouduttiin numeroon 32. Kaikki ajettiin sisälle ja kukin sai mennä mistä tilan löysi. Saimme pysytellyksi huonekuntamme koolla ja valloitetuksi erään keittiöhuoneen, johon aloimme sijoittua. Huone oli niin rumassa siivossa, että puoli yötä teimme työtä ennen kuin voimme asettua lepäämään. Täällä oli maattava asfalttilattialla.

Toukokuun 19 päivä, 1. helluntaipäivä valkeni erittäin kirkkaan, meidänkin olomme näytti vähän valoisammalta. Kasarmi sijaitsee alueen laidassa, heti kasarmin edessä on aita jonka takana on pelto. Vankien omaiset joita aina kierteli ulkopuolella, huomattuaan että meidät oli siirretty riensivät aidan luo.

Vartioille ei kai ollut muistettu antaa mitään määräystä siihen nähden, että he eivät estäneet pakettien antoakaan. Niitä tuli aidan läpi koko päivän. Minäkin näin lapsetkin ensi kerran ja saimme puhua hyvän ajan, joten mieli tuntui paljon kevyemmältä. Toisena päivänä päälliköt vasta huomasivat mistä on kysymys ja vartija saivat kovan määräyksen että pitää ampua jokainen joka vain yrittää aidan lähelle kummaltakaan puolelta, joten se satunnainen vapautus loppui lyhyeen.

Tänään meidät rokotettiin.

Oli annettu määräys että vankeja saadaan luovuttaa yksityisille työnantajille töihin. Minäkin olin vähän toivossa päästä pois täältä. 21 p:nä saapui tehtailija Törnroos, jolla olin ollut ennen työssä, ja hänellä oli lupapaperi viedä yksi vanki, eikä siinä ollut muuta kuin läksimme pois. Ensimmäisen yön olin vielä vankien kortteerissa Hämeenkadun saunalla, sittemmin sain olla kotona yöt. Ei se tämäkään vapaudelta tunnu, kun ei arvaa liikkua oikein missään, onhan vähän parempi sentään kuin Hennalassa.

Vankien ampumiset jatkuvat yhä. 26 päivänä saimme sen ikävän uutisen että Hjalmar Mäkisen (kirjoittajan lanko) ampuivat sinä päivänä Herralan [Hollolan] Kukonkoivussa haettuaan hänet ensin Haminasta, jossa Hjalmar oli pidätettynä.

Hennalassa oli alkanut lopultakin vankien kuulustelut ja oli tänne sitä varten hankittu useita kymmeniä lakimiehiä. Ilmoitettiin otettavan vastaan puolustuslausuntoja sekä todistuksia vankien puolesta. Kun oli syytä pelätä että tuomiot riippuisivat kokonaan yksityisten ilmiannoista ja painostuksesta, niin hankin minäkin kolmelta eri henkilöltä todistuksen jotka Törnroos jätti kansliaan. Odotin jännityksellä milloin käsketään saapumaan tutkinnolle. Kesäkuun 21 päivänä se tulikin määräys, kun olimme juuri varustelleet juhannusta viettämään. Ei muuta kuin lähteä vankilaan juhlaa viettämään. Lähtö tuntui miltei katkerammalta kuin ensi kerralla sinne mennessä, jolloin ei vielä ollut mitään kokemusta vankina olost. Minun numeroni oli mennyt jo sivu, niin etten tiennyt lainkaan milloin pääsen tutkittavaksi, sillä tutkinnolle vietiin aina numerojärjestyksessä. Asumaan määrättiin kasarmiin nro 5, josta tapasin useimmat keväälliset onnettomuustoverit. Kurjuus näytti jo enemmän silmiinpistävältä kuin edellisellä kerralla ollessani. Suurin osa vangeista oli laihtunut miltei luurangoksi, vaatteet riekaleina ja tavattoman likaisina, useilla oli jalat ja kasvot pöhöttyneet aivan muodottomiksi. Sairaaloiksi oli otettu kaksi suurta kasarmia, ne oli aivan täynnä sairaita, sitä paitsi oli joka kasarmissa yksi tai useampi huone erotettu sairaille, jotka vielä voivat jonkun verran liikkua. Heistä pitivät huolta sitä varten määrättyt vangit ns. murjuvahdit, joka huolenpito rajoittui siihen että toivat heille ruoan sisälle ettei tarvinnut jonossa seistä ja ilmoittivat aina kuin joku kuoli. Ruoan jakelussa on sen verran parannusta tapahtunut että astioita on enemmän ja ne virutetaan aina jokaisen jäljiltä. Ruoka ei ole parantunut, päinvastoin. Leipä on tullut niin huonoksi että on aivan kuin ruumenia söisi ja pakettien lähettäminen kotoa on kokonaan kielletty. Joka päivä kuolee miehiä nälkään tietysti, koska heissä ei ole mitään erityistä kipua, aivan yhtäkkiä vaan kaatuvat jonnekin ja siihen nukahtaa usein ruokajonossakin. Juhannuspäivänä kuoli meidän kasarmista sillä tavalla kolme miestä ja joka päivä ainakin yksi tai kaksi ruumista oli rappukäytävässä.

Kuolleitten pois korjaaminen ja hautaaminen tapahtuu erittäin rivosti. Vangeista on muodostettu kaksi viisi-miehistä joukkoa, jotka vartijan saattamana rattaiden kanssa keräävät kuolleet joka kasarmista, otetaan jaloista ja käsistä kiinni ja heitellään päällysten useita. Sillä tavalla viedään sitten haudan reunalle ja pudotellaan sinne. Ei mitään kirstuja eikä pappia siinä käytetä. On tänne muuten ilmestynyt sielunpaimeniakin useampia, jotka pitävät raamatunselityksiä ja laulavat virsiä. Ei voi katkerampaa ivaa kuvitella kuin että ihminen saatetaan nälkäkuoleman partaalle ja sitten tullaan saarnaamaan jumalan armosta suurille syntisille. Hyvin usein tapahtuikin, että miehet joilla oli vielä järki tallella panivatkin jyrkästi vastaan, kun saarna oli loppunut. Monet eivät siitä muuta ymmärtäneet, kun puhe oli loppu niin menivät käsi ojossa papin luo ja sanoivat: "Eikös teillä ole yhtään leipää?"

Kesäkuun 26 päivänä leipä loppui kokonaan. Saimme kaksi kertaa päivässä sitä ainaista sopan sotkua, jota ei mikään sikakaan varmaan söisi. Meidän on syötävä, jos aikaa henkeään säilytellä. Silliä saa kanssa ja se onkin semmoista jota voi syödä, kun vain olisi leipää. Omaiset koettavat kaikilla keinoilla saada tänne ruokaa, mutta harvoin se onnistuu. Joskus on ulkopuolella sen verran ihmismäisiä vartioita etteivät ole näkevinään, kun omaiset heittävät aidan yli paketteja. Kyllä se on kultaa kalliimpi, kun tänne saa pienenkin ruokapaketin. Vieraspaikkakuntalaisten oli mahdotonta saada tänne mitään. Kaikki olivatkin niin nälkäisiä että mistään muusta ei kukaan välittänyt, kun vain löysi jotakin syömistä. Sillin päästäkin tahdottiin markkaa ja lipeäkalan nahoista, joita keittiömiehet heittivät laskikaivoihin, syntyi aika tappelu, kuka niitä ehti ensiksi onkimaan ylös. Niitä sitten vähän viruttelivat ja keittelivät ennen kuin söivät. Kaikenlaisista pellinpaloista mitä nurkista löydettiin syntyi keittoastioita, kivellä vain naputellaan, mutta työasetta ei ole. Pitkin kenttää on pieniä tulia, joilla keittävät kalannahkoja, jotkut heinistä teetä ja minkä mitäkin. Sitten ilmestyi painettu ja julistuksia, että tulien teko vankilan alueella on ampumisen uhalla kielletty. Yleensä kaikki ukaasit annettiin ampumisen uhalla. Me keittelimme kakluunissa mitä aina satuimme saamaan ja aina sitä jotakin keinoa löytyy. Toisilla on vartioissa niin hyviä tuttavuuksia että ne tuovat joskus pienen jauhopussin, ja kun joku tovereista sattuu pääsemään kaupungille töihin päiväksi, niin jokainen kuumeisesti odottaa kotoaan jotakin saavansa, vaikka ei niillä ole kotonakaan kuin pellavansiemenleipää, monesti viimeisen palan lähettävät tänne.

Kesäkuun 29 päivänä pääsin lopultakin kuulusteltavaksi. Vietiin parisataa miestä kerrallaan sinne kasarmille, kaksi kirjuria otti ensin nimet ylös jotka kirjoitettiin paperilapulle. Lautamiehet kävivät sitten hakemassa lappuja, joiden mukaan huutelivat miehiä sitä mukaa kuin tuomarit ehtivät kuulustella. Minun lappuni joutui vanhanpuoleisen hyväntahtoisen lautamiehen käsiin, hänen seurassaan astelin kasarmin kolmanteen kerrokseen sydämen tykyttäessä kovasti pelosta, kummoisen tuomarin käsiin joutuisi, sillä muutamista kuulusteluhuoneista kuului kovaa melua ja nyrkkiä lyötiin pöytään. Muutenkin olin niin heikko että polvet vapisivat, kun heikolla ruoalla olin ollut ja tutkintopäivänä jäin kokonaan syömättä. Kuulustelussa oli minulla onni mukana, sillä tuomari jonka kuulusteltavaksi jouduin, osoitti omaavansa ihmisyyttä. Mitään entisiä kuulustelupapereita ei ollut, painettu kaavake vain oli täytettävä. Siinä oli useita kysymyksiä ja niiden mukaan tuomari arvosteli ja kirjoitti lausuntonsa harkiten samalla kuuluiko ensimmäiseen vai toiseen luokkaan. Ensimmäiseen luokkaan joutuneita pidettiin suurempina rikollisina, joita ei laskettu enää töihinkään. Minä pääsin toiseen luokkaan ja tuomari sanoi ehdottavansa vapautettavaksi. Saavuin kasarmille keventyneellä mielellä ja toivossa pääseväni pian pois täältä.

Ruokakomento ei ole vielä yhtään parantunut, mutta paketteja ruvettiin taas ottamaan vastaan. Varmaan alkoi kuolevaisuus jo päällystöäkin hirvittää. Heinäkuun 7 päivänä saimme taas ensi kerran talon puolesta leivän palan ja mikä ihme, voitakin päälle oltuamme 12 päivää paljaan juurisopan ja sillin varassa. Leipää riitti sittemmin joka aamu, vaikkakin se taas muuttui oikeaksi risuaidaksi, niin kuin sitä yleensä täällä nimitetään.

Mainitsema on vielä Hennalan toripäivät, sillä semmoisiakin täällä pidettiin. Joka kasarmin pihalle kokoontuu miehiä iltaisin ja kaupanteko käy. Markkinain tila riippuu kokonaan siitä, minkälainen ruoansaanti on milloinkin. Sinä aikana kun ei sivultapäin saa lähettää ruokaa, on tarjolla vaan sopanloppuja ja silliä, enimmäkseen vain sillin päitä. Vaatekappaleita sai puoli-ilmaiseksi jos vain oli antaa leivänpala tai holkkitupakka, joka muuten oli paljon arvokkaampaa kuin raha. Sotilaat niitä aina vähän kuljettivat ja myivät huikeista hinnoista. Ne joilla ei ollut rahaa myivät kaikki vaatteet päältänsä ja ostivat tupakkaa, joka tietysti osaltaan vielä enemmän heikensi aivan kuihtuneet miehet, sillä yleensä on vähän paremmassa kunnossa ne miehet jotka ei tupakoi. Sinä aikana taas kun saatiin kotoa lähettää, on tarjolla vähän joka lajia. Talon sapsukat ei maksa paljon mitään, vaatteet ja kengät sen sijaan on kalliimpia. Tupakka on aina yhtä arvokasta, kun sitä niin vähän saa tänne tulemaan. Kun ei vielä ole oltu niin joka puolelta piikkilangoilla piiritettyjä käytiin toisten kasarmienkin markkinoilla, myöhemmin ei päässyt omaa aluetta edemmäksi.

Olivatpa jotkut keksineet helloista vesikattilat joilla kuumensivat vettä, vähän teenlehtiä sekaan ja sitten jossakin seinän vieressä pitävät kauppaa huudellen vähän väliä: "Kuka vielä ostaa holkkilupakalla teetä?" Eräs mies taas ansaitsi savuja esiintymällä humoristilaulajana. Toisinaan eivät kaupat sujuneet oikein rauhallisesti, syntyipä joskus ilmitappelukin. Silloin voi käydä niin että vankilan päällikkö ilmestyi joukkoon ja piiska, joka muuten oli hänellä aina kädessä, alkoi vinkua korvissa. Siitä sai jokainen joka vain kohdalle sattui.

Heinäkuun 8 päivänä vankeja alettiin laskea ehdolliseen vapauteen, tietenkin niitä, joita pidettiin vaarattomampina ja joille tutkinnossa oli ehdotettu vapautettavaksi. Joka päivä parikin kertaa huudeltiin nimiä, joka päivä juoksimme ulos toivoen pois pääsyä, mutta ei vain kuulu omaa nimeä. Meidän huonekunnasta ei päässyt ketään ennen tuomiota vapaaksi.

Heinäkuun 15 päivän tienoissa alkoivat tuomioistuimet toimia. Joka ilta huudeltiin miehiä kokoon jotka sitten aamulla vietiin tuomiolle. Yöksi heidät sijoitettiin eri kasarmiin. Useat miehistä ovat niin sairaita, että heidät nostamalla saadaan rattaille, ja parikin hevoskuomaa päivässä joutuu tuomiolle näitä onnettomia. Samoin on niissä, joita on laskettu ehdonalaiseen vapauteen, suuri joukko semmoisia jotka eivät kykene omin avuin poistumaan täältä. Mahdotonta on tulkita sanoilla niitä tunteita, mitä toisten vankien sisimmässä liikkuu nähdessään näiden ihmishaamujen matkavarustusta. Pitkille työrattaille, joissa ei ole edes linjaaleja, ladotaan niin paljon kuin suinkin sopii, siinä on vanhoja ukkoja, nuoria poikasia, vieläpä joskus äiti pienen vastasyntyneen lapsen kanssa, joka on täällä nähnyt päivänvalon. Jokaisella vaatteet mitä viheliäisimmässä kunnossa, likaisina ja rikkinäisinä. Kenkiä ei monella ole lainkaan. Suurimmilta osalta jalat ovatkin niin muodottomiksi pöhöttyneet, ettei niissä voi pitää muuta kuin vähän riepuja käärivät. Kiväärimies istuu kuskille ja kuorma lähtee asemalle. Sanomaton riemu kuvastuu kaikkien pois pääsevien silmistä, jäljelle jäävien kiihkeästi odotellessa vapautumistaan.

Kasarmi nro 1 on tyhjennetty ja kasarmin ympäri laitettiin kaksin kertainen piikkilanka-aita sekä lukittava portti. Arvasimme että sinne sijoitetaan tuomion saaneet. hermostuneesti odotimme ensimmäisiä vankeja nähdäksemme minkälaisia tuomioita ruvetaan antamaan. Heidän saavuttuaan yritimme päästä aidan läpi keskusteluun heidän kanssaan vartijain valppaudesta huolimatta. Saimme tietää yhden ja toisen tuomion. Enin osa vaihteli elinkautisen ja kahdeksan vuoden välillä, olipa joukossa jo kuolemaan tuomittujakin. Hyvin masentavan vaikutuksen teki jokaiseen kuullessaan tuomioiden ankaruudesta. Noin puolet päivittäin tuomiolla olleista saivat ehdonalaisen tuomion ja pääsivät vapaaksi.

Heinäkuun puolivälissä saatiin kuntoon kaksi isonlaista saunaa, joten siitä lähtien oli meillä tilaisuus puhdistaa itsemme. Toiset vangit eivät siitäkään välittäneet, vaan täytyi useita pakolla viedä saunaan, vaikka kasvot ja kädetkin olivat paksun lian peitossa.

Heinäkuun 23 päivänä menin toiselle saunalle työhommiin, kun päivät alkoivat tuntua tavattoman pitkiltä enkä näytä pääsevän poiskaan. Ei tässä työ sen kummempaa ole kuin haen ruoka-annokset keittiöltä koko sakille, meitä on kuusi miestä. Täällä vasta selvemmin huomaa, minkälaista jälkeä tämä vankilaelämä on tehnyt. Aivan kauhistuttaa, kun näkee niitä eläviä luurankoja, joita sairashuoneelta kuskataan kylvetettäväksi. Joka luun nikama näkyy läpi ja vatsa on sanan täydessä merkityksessä selkärangassa kiinni. Jalat alhaalta ovat sentään turpeat, useilla niinkin ajettuneet että nahka on revennyt useammasta paikasta, mikä tekee olennon vielä hirveämmän näköiseksi. Muutamia sairaita on vielä kasarmeissa, niitä sairaalan miehet löydettyään tuovat saunaan jonka jälkeen tavallisesti vievät sairaalaan. Nämä ovat monesti niin kurjassa siivossa että ei voi katsoa ilman ettei saa pahoinvointia. Eräänä päivänä tuotiin mies, joka kun hänet nostettiin kärryiltä alas, lyyhistyi kokoon kuin rasu eikä tiennyt mistään. Vaatteet oli niin syöpäläisiä täynnä ja ulostusten tahrimat että repimällä ottivat ne pois. Ruumis oli niin elukoitten peitossa että luudan kanssa oli pyyhkäistävä pois ennen kuin voivat kantaa saunaan. Pitkän aikaa saivat liotella kunnes rupesi iho paljastumaan. Varsinkin alaruumiista joka oli paksun kuoren peitossa. En muista elämässäni nähneeni

kurjemman näköistä ihmistä. Useita kuolikin saunamatkalla. Sairaalaan on saatu jo alusvaatteita, että saunalla sairaut saivat puhtaat alusvaatteet.

Heinäkuun 26 päivänä. Sain kansliasta määräyksen mennä lääkärin tarkastukseen ja saapua kansliaan. Lääkäri vilkaisi suuhun ja rintaan ja kirjoitti lapun että on vapaa kulkutaudeista. Saavuttuani kansliaan minulle sanottiin että tulen menemään kaupungille töihin. Pitkän soltun saattamana tulin 6. pataljoonan esikuntaan. Siellä sain tietää että minun pitäisi tehtailija Törnroosin verstaassa tinaamaan heidän kenttäkeittiökattiloitaan. Ei arvattu laskea kotiin yöksi, käskettiin sotilaiden majoituspaikkaan Nikolainkatu 8. Heidän keittiöltään sain myös ruoan. Nyt siis aloin kokeilla sotilaselämää. Täällä on paljon taisteluissa mukanaolleita, jotka eivät paljon muusta puhu kuin omista urotöistään ja punikeista, joten ei siinä salissa punikki-vangilla ole kovinkaan miellyttävä olo. Ruokaa saan sentään riittämään asti, vaikkei se sotilaitten annoskaan suuri ole, mutta muonituspäällikkö on oikein hyvänlaatuinen mies ja antaa minulle aina suuremmat annokset. Ei se työnteko tunnu näin ruokapalkalla oikein luistavan, mutta onhan se näinkin parempi kuin Hennalassa olo. Olen tehnyt Törnroosin töitä siinä sivussa pyhätkin, joten saan vähän rahaakin. Kotona käyn joka ilta ja 7 p:nä elokuuta aloin olla yötäkin, eikä kukaan estänyt, vaikka en mitään lupaakaan saanut.

Elokuun 18 päivänä lähti koko pataljoona pois Lahdesta. Minulle ei sanottu mitään, vaikka pelkäsin että vievät Hennalaan takaisin, joten jäin Törnroosin töihin.

Elokuun 28 päivänä ilmoitettiin Hennalasta että oli saavuttava tuomiolle. Läksin illalla taas hyvin raskaalla mielellä ja varustin eväspussin selkääni, sillä hyvin tietämätöntä oli, miten kauan siellä viivyn, pääsenkö pois vai jäänkö sinne, sillä langetetut tuomiot olivat niin erilaisia ettei niistä voinut arvailla mitään. Herrat olivat poistuneet jo kansliasta, kun saavuin sinne, eivätkä ottaneetkaan minua vastaan, joten sain tulla vielä kotiin yöksi. Aamulla yritin uudelleen ja ihmettelin että vanki saa kävellä tällä lailla ilman mitään vartijaa ja tarjoilla itseään vankilaan. Aamulla kelpasin ja jouduin kasarmiin nro 6, jonne oli kasattu tuomiolle vietävät. Kaikki huoneet oli niin täynnä kuin olla voi. Tapasin sentään entisiä tovereita jotka tekivät tilaa murjussaan, sillä tietämätöntä on kuinka kauan täällä on vuoraan odoteltavana. Toisia on jo kolme viikkoa täällä pidetty, sellaisia jotka ovat samoin olleet töissä ja saaneet määräyksen saapua tänne.

Paljon näytti näin ensi silmäyksellä olot täällä muuttuneen. Kaikki kasarmit on eristetty ja vartija seisoo portilla, ettei pääse poistumaan minnekään. Nrot 1 ja 3 ovat jo tuomionsa saaneiden hallussa. Yleensä vangit ovat paremmanvoivan näköisiä johtuen ruoan saannista, sillä ruoka-aineiden saanti on jonkun verran parantunut. Useammalla, ainakin maalaisilla oli suuret pussilliset kotoa lähetettyjä ruokaa. Markkinoita pidettiin entiseen tapaan ja olikin siellä tarjolla yhtä ja toista, eivätkä hinnat olleet enää kovin korkeita. Oli jauhoja, voita, lihaa, perunoita, sokeria ja vaikka mitä. Talon eväätkin on paljon korjaantuneet, aamuisin saimme voileivän, kohtalaisen ison ja puoli litraa soppaa, soppajuurista ja lihasta valmistettua, joten sitäkin voi syödä. Iltapäivällä silli ja lipeäkalasoppaa, jossa oli se vanha makunsa, vaikka siinäkin oli sentään soppajuuria niin että se oli sakeata eikä vain vettä ja suolaa. Useat söivätkin sitä halusta, ei se minun suussani maistunut, kun olin saanut kotona vähän parempaa enkä ollut nälkäinen.

Aamulla 30 p:nä elokuuta komennettiin kaikki ulos ja huudeltiin nimiä. Minäkin pääsin jo siihen sakkiiin. Meitä tuli 15 miestä käsittävä joukko kun monen vartijan saattamana vietiin Kauppakoululle, jossa oli sijoitettuna useampia tuomioistuimia, oikeusistuimiksi ei näitä voinut sanoa. Pihanurkkauksessa odottelimme jännittyneitä sisään käskyä. Sitä mukaa kuin tuomituita tuli ulos erotettiin tuomion saaneet toiseen nurkkaukseen ja ehdonalaiset toiseen. Aivan vapaaksi ei päässyt yhtään. Klo 11 aikaan minut huudettiin sisään. Olin taaskin hyvin hermostunut. Puheenjohtajana istui pormestari Otto Lyytikäinen, lautamiehinä oli kaksi minulle tuntematonta maalaisisännän näköistä miestä, syyttäjänä esiintyi joku nuori ylioppilas, samoin kirjuri. Puheenjohtajalla oli nippu papereita, joita ei kumminkaan minulle luettu mikään, joten tulin siihen käsitykseen että ainoana syytöksenä oli oma tunnustukseni, sillä mistään

todistajista tai muusta tavallisissa oikeuksissa käytetyistä muodoista ei näkynyt mitään. Puheenjohtajan tehtyä muutamia kysymyksiä joihin koetin parhaani mukaan vastata hän kysyi syyttäjältä, mitä hän vaatii. Syyttäjän lausunto kuului: ”Suojeluskunnan lausunnon perusteella en syytä vastaajaa mistään vaan jätän oikeuden harkittavaksi, onko syytä ollenkaan syyttää valtiopetoksesta.”

Ajattelin että ehkä sittenkin selviän vapaaksi ja verrattain rauhallisena odotin eteisessä päätöstä. Muutaman minuutin perästä käskettiin sisälle ja puheenjohtaja luki valmiin päätöksen joka kuului: ”Tuomitaan avunannosta valtiopetokseen 3 vuodeksi kuritushuoneeseen ja olemaan 5 vuotta kansalaisluottamusta vailla. Tuomiota ei kuitenkaan panna täytäntöön, jos ei vastaaja 5 vuoden aikana tee itseään syylliseksi mihinkään rikokseen ja on hänet heti laskettava vapaaksi.”

En kuitenkaan päässyt vielä, vaan illalla oli kaikkien mentävä vielä Hennalaan, ja kun ei enää illalla ruvenneet kirjoittamaan passia, sain olla vielä yötäkin. 31 päivänä elokuuta sain lopulta lähteä vapaasti koko talosta ja alkaa uutta vaihetta vankina olossa, nimittäin ehdonalaista ja kunniattomana. Omatuntoni ei kumminkaan tunnusta rikosta tehneeni.

Lahdessa 1918

V. E. S.

(Väinö Edvard Savander myöh. Savutie)